

Przedsiębiorczość jako umiejętność życiowa istotna w planowaniu własnej przyszłości przez studentów

STRESZCZENIE

Studia wyższe mają przygotować studentów do podjęcia zadań zawodowych i społecznych. Realizacja tego zadania wiąże się z kształtowaniem postaw przedsiębiorczych wśród studentów w kontekście wyzwań współczesnego rynku pracy. Czas studiów jest jednocześnie ważnym okresem, związanym z kreowaniem siebie i własnej przyszłości jako głównym zadaniem rozwojowym. Przydatne w jego realizacji mogą się okazać tzw. umiejętności życiowe oznaczające pozytywne zachowania przystosowawcze, które pozwalają człowiekowi efektywnie radzić sobie z zadaniami i wyzwaniami codzienności. Zalicza się do nich grupy umiejętności związanych z kompetencjami interpersonalnymi, podejmowaniem decyzji i krytycznym myśleniem oraz kierowaniem sobą. Charakterystyka umiejętności życiowych wskazuje na ich związek z postawą przedsiębiorczości. Najczęściej podejmuje się analizę tych postaw wśród studentów kierunków ekonomicznych. Działania dotyczące przygotowania do podjęcia zadań zawodowych są jednak częścią całościowego myślenia o własnej przyszłości. Opierając się na jakościowej analizie działań autokreacyjnych studentów kierunków medycznych, technicznych oraz pedagogiki, chciałabym zwrócić uwagę na kategorie działań podejmowanych przez nich na rzecz kształtowania własnego rozwoju i przyszłości. Ogólnie badani studenci wskazują na aktywne nastawienie wobec przyszłości w różnych obszarach, co wiąże się także z przejawami przedsiębiorczości. Analiza poszczególnych obszarów autokreacji wskazuje także, że studenci różnych uczelni nieco odmiennie patrzą na własny rozwój i przyszłość.

→ **SŁOWA KLUCZOWE** – PROCES SAMOKREACJI STUDENTÓW,
PLANOWANIE PRZYSZŁOŚCI, UMIEJĘTNOŚCI
ŻYCIOWE, PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ

SUMMARY

Entrepreneurship as a Life Skill Essential for Planning Students'own Future

Higher education should prepare students for undertaking professional and social tasks. The realization of these task is connected with developing entrepreneurial attitudes among students in the context of challenges of the contemporary job market. The period of studying is at the same time a very important period connected with the creation of self and one's own future as the main developmental task. Life skills indicating positive adaptation behaviours, which enable individuals to cope effectively with the tasks and challenges of everyday life, can prove very useful in this process. Such skills include the ones connected with interpersonal competences, decision-taking, critical thinking and self-management. The description of life skills points out at their relation with an entrepreneurial attitude. The analysis of this attitude is most frequently conducted among students of economic fields. However, all students think about their professional careers and undertake certain activities helping them enter the job market. The author would like to point at the categories of actions undertaken by students of medical, technical and pedagogical fields aimed at shaping their own development and future. The study is based on the qualitative analysis of students' auto-creation actions. Generally, the students who took part in the study display an active orientation towards their future in different areas, which is also connected with certain manifestations of entrepreneurship. The analysis of the separate areas of auto-creation also indicates that students from different universities look at their own development and future in different ways.

→ **KEYWORDS** – STUDENTS' SELF-CREATION PROCESS, FUTURE PLANNING, LIFE SKILLS, ENTREPRENEURSHIP

Wprowadzenie

Przemiany późnej nowoczesności stawiają każdego człowieka wobec wymagań radzenia sobie z niepewnością, nieustanną potrzebą zmian i dokonywaniem wyborów oraz refleksyjnym przekształceniem własnego życia. Wymagania te stają się szczególnie istotne dla ludzi młodych, których zadania rozwojowe koncentrują się wokół kształtowania siebie, swojej tożsamości i przygotowania do podjęcia ról zawodowych i społecznych. Są to zatem zadania dotyczące przyszłości, która ze swej

istoty jest niejasna, a charakter późnej nowoczesności potęguje jej nieprzejrzystość i poczucie niepewności. W tych warunkach od ludzi młodych oczekuje się podjęcia inicjatywy, bycia przedsiębiorczymi i zaangażowanymi oraz twórczego zmagania się z trudnościami i niepewnością sytuacji. Muszą się oni przy tym zmierzyć ze społeczną i osobistą presją osiągnięcia sukcesu nie tylko w kontekście zawodowym, ale szerzej własnego życia. Celem niniejszego opracowania jest próba spojrzenia na kategorię przedsiębiorczości jako postawę, która może sprzyjać radzeniu sobie z niepewnością i niejasnością sytuacji życiowej oraz kształtowaniu własnej biografii przez młodych dorosłych, na podstawie analizy celów i działań autokreacyjnych studentów. Ich niepewna sytuacja dotyczy bowiem nie tylko kariery zawodowej, ale również procesu kształtowania własnej przyszłości w różnych sferach własnego rozwoju.

Planowanie przyszłości przez młodzież w warunkach późnej nowoczesności

W charakterystyce późnej nowoczesności zwraca się przede wszystkim uwagę na takie zjawiska, jak: nieustanna zmienność, zróżnicowanie i wielość możliwości wyboru w różnych sferach życia, konsumpcjonizm, indywidualizm oraz towarzyszące im niepewność, ryzyko, nieprzewidywalność, niejasność i płynność¹. Wspomniane cechy opisują zarówno wymiar życia społecznego, jak i jednostkowego. W kontekst społeczno-kulturowy wpisany jest proces indywidualnego kształtowania własnej tożsamości, swojego „ja”, który staje się wewnętrznym przymusem nieustannego konstruowania własnej biografii, a nie tylko kwestią swobodnej decyzji jednostki². Dokonywanie wyborów dotyczących kształtu własnego życia stało się koniecznością. W społeczeństwie przednowoczesnym wzorce biografii były przewidywalne, a kształt tożsamości był wpisany w funkcjonowanie społeczeństwa i jego zmiany były zależne od tak zwanych rytuałów przejścia, na

---

¹ Por. Z. Bauman, *Płynna nowoczesność*, przekł. T. Kunz, Kraków 2006; U. Beck, A. Giddens, S. Lash, *Modernizacja refleksyjna*, przekł. J. Konieczny, Warszawa 2009; A. Giddens, *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*, przekł. A. Szulżycka, Warszawa 2001.

² Por. U. Beck, A. Giddens, S. Lash, *Modernizacja refleksyjna*, dz. cyt., s. 29.

przykład wkraczania w dorosłość. Natomiast w społeczeństwie późnej nowoczesności zmiany tożsamości mają charakter indywidualny i wymagają refleksyjnego procesu jej konstruowania przez jednostki. W procesie tym przemiany osobiste przeplatają się wzajemnie ze zmianami społecznymi³. Proces przemiany tożsamości, jako najistotniejsze zadanie okresu młodości, nabiera w późnej nowoczesności szerszego znaczenia społecznego, inicjując całościowy projekt przemiany własnej biografii.

W tym ujęciu kształtowanie własnej przyszłości przez ludzi młodych staje się symbolicznym początkiem samodzielnego całościowego procesu autokreacji. Wpływ jednostki na własny rozwój poszerza się wraz z wiekiem, a po okresie dorastania i wkroczenia w dorosłość młody człowiek osiąga najwyższe możliwości autokreacji⁴. W sposób szczególny zadanie to dotyczy młodzieży akademickiej, dla której wydłużony okres kształcenia staje się usankcjonowanym i zinstytucjonalizowanym sposobem poszukiwania siebie i własnego sposobu na życie. Okres studiów sprzyja nie tylko zdobywaniu wiedzy i kwalifikacji, ale staje się też okazją do zdobywania doświadczenia życiowego, eksperymentowania z rolami, próbowania swoich sił w różnych przedsięwzięciach⁵. Na tym etapie rozwoju młody człowiek w pewnym stopniu już siebie zna, jego samoświadomość się poszerza, ma też większą potrzebę samodzielności. Zarazem pojawia się presja społeczna związana z oczekiwaniami usamodzielnienia się i podjęcia zadań związanych z dorosłością. Studia stają się czasem przygotowania zawodowego i zdobywania doświadczenia, ale przede wszystkim sposobem poznawania siebie i poszukiwania odpowiedzi dotyczących swojej tożsamości.

Przygotowanie zawodowe staje się zatem w okresie studiów częścią procesu kształtowania własnej biografii, co jest charakterystyczną cechą społeczeństwa późnej nowoczesności. Zmiany społeczno-kulturowe dotyczą bowiem także rynku pracy. Przejawiają się one między innymi: wzrostem niepewności zatrudnienia, zacieraniem się modelu pracy najemnej, zanikaniem

---

³ Por. A. Giddens, *Nowoczesność i tożsamość*, dz. cyt., s. 46-47.

⁴ Por. J. Pawlak, *Autokreacja. Psychologiczna analiza zjawiska i jego znaczenie dla rozwoju człowieka*, Kraków 2009, s. 14.

⁵ Por. A. Sladek, *Znaczenie kompetencji autokreacyjnych w procesie kształcenia akademickiego*, w: *Kompetencje absolwentów szkół wyższych na miarę czasów. Wybrane ujęcia*, red. A. Szerląg, Wrocław 2009.

tradycyjnie pojmowanych zawodów, powstawaniem nowych form zatrudnienia (np. telepraca czy samozatrudnienie), wzrostem form pracy w niepełnym wymiarze, uwolnieniem się od zawodu i zakładu pracy, elastycznością pracy zarobkowej, a także przenikaniem się pracy i życia prywatnego⁶. Zmiany te wymuszają dostosowanie przygotowania zawodowego do nowych oczekiwań rynku pracy. Coraz trudniej przewidzieć, jakie zawody będą potrzebne w przyszłości, gdzie będzie można znaleźć zatrudnienie. Praca na jednym stanowisku i w jednym miejscu należy do rzadkości, a normą staje się kilkakrotna zmiana miejsca pracy i zawodu w ciągu życia. W kontekście tych zmian zwraca się uwagę na potrzebę zastąpienia dotychczasowego modelu wczesnego wyboru zawodu i wąskoprofilowego kształcenia zawodowego przez rozwój tak zwanej przydatności do zatrudnienia. Składają się na nią umiejętności: związane z gromadzeniem, przetwarzaniem danych i tworzeniem wiedzy, związane z rozumieniem siebie i świata, techniczne typu *know-how* oraz interpersonalne, a także kreatywność⁷. Nabywanie tych umiejętności w toku edukacji formalnej i nieformalnej zwiększa szanse na znalezienie pracy i zatrudnienie. Ponadto sprzyja nieustannej potrzebie rozwoju i elastyczności, które są obecnie niezbędne, aby na rynku pracy znaleźć miejsce dla siebie, a w razie konieczności je zmienić.

Przemiany na rynku pracy wymuszają zatem nowe spojrzenie na karierę zawodową, czyli przejście od linearnego jej pojmowania jako zdobywania kolejnych stopni awansu zawodowego do ujęcia nieciągłego, epizodycznego, w którym kariera rozumiana jest jako jedna z narracji biograficznych człowieka⁸. Na karierę patrzy się obecnie znacznie szerzej, traktując ją jako część drogi życiowej. Konieczność zmieniania pracy w ciągu życia i nieustannego rozwoju oraz ściślejsza zależność wyborów zawodowych od wyborów w innych sferach życia (zwłaszcza związanych z nauką, życiem rodzinnym oraz zainteresowaniami) powodują,

---

⁶ Por. B. Wojtasik, *Edukacyjno-zawodowe wybory nastolatków w „społeczeństwie ryzyka”*, w: *Młodość wobec (nie)gościnniej przyszłości*, red. R. Leppert, B. Wojtasik, Wrocław 2005, s. 179.

⁷ Por. T. Hejnicka-Bezwińska, *Pedagogika ogólna*, Warszawa 2008, s. 152.

⁸ Por. B. Wojtasik, *Refleksyjne konstruowanie kariery życiowej w ponowoczesnej codzienności*, „Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja” (2003), nr specjalny: „Codzienność jako miejsce i źródło uczenia się”, s. 344-345.

że planowanie własnej kariery traktuje się jako część refleksyjnego konstruowania i rekonstruowania swojej biografii⁹. W tym kontekście spojrzenie na przygotowanie młodzieży w okresie studiów do podjęcia zadań dorosłości wymaga przeniesienia akcentów z przygotowania do ról zawodowych i społecznych na przygotowanie do samodzielnego kreowania własnej biografii.

Istotą procesu autokreacji jest świadoma i samodzielna postawa samorozwojowa człowieka, oznaczająca dążenie do zmiany własnej osoby i swojej sytuacji zarówno poprzez celowe działania, jak i wykorzystywanie nadarzających się w ciągu życia sytuacji jako tak zwanych okazji rozwojowych. Proces autokreacji wiąże się między innymi z umiejętnością podejmowania autorefleksji, analizy własnej sytuacji oraz okoliczności czy planowania działań w bliższej i dalszej perspektywie. Na tej podstawie człowiek podejmuje proces kreowania siebie i własnej biografii w toku życia pod wpływem zróżnicowanych czynników wewnętrznych, zewnętrznych, w tym sytuacji nieprzewidywanych¹⁰. W procesie autokreacji szczególnego znaczenia nabiera orientacja temporalna, która wpływa na sposób postrzegania własnego życia i rzeczywistości w perspektywie upływającego czasu. Najbardziej optymalna dla rozwoju jest orientacja uwzględniająca wszystkie perspektywy: przeszłość, teraźniejszość, przyszłość. Dla podjęcia procesów autokreacyjnych szczególnie istotna wydaje się jednak perspektywa przyszłościowa, która ukierunkowuje człowieka na tworzenie i realizację planów własnego rozwoju, zgodnie z własną wizją i systemem wartości. Może ona przybierać formę aktywnego działania lub biernego oczekiwania, jednak tylko pierwsza z nich daje człowiekowi szanse rozwoju przez twórczy wpływ na siebie i swoje otoczenie¹¹.

Kształtowanie własnej przyszłości przez ludzi młodych staje się zatem w okresie studiów naczelnym zadaniem rozwojowym, wpisanym jednak w ramy zmiennej i niepewnej rzeczywistości. W tych warunkach myślenie o przyszłości i kształtowanie własnej biografii obarczone jest większą niepewnością i ryzykiem. Każdy człowiek sam musi bowiem oszacować prawdopodobieństwo

---

⁹ Por. tamże, s. 347.

¹⁰ Por. Z. Pietrasiński, *Wiedza i „rola” autokreacyjna jednostki jako przedmiot rozwoju*, „Przegląd Psychologiczny” (1992), nr 1, s. 79-82.

¹¹ Por. C. Timoszczyk-Tomczak, *Strategie konstruowania własnej przyszłości*, Szczecin 2003, s. 60-64.

i adekwatność dokonanych przez siebie wyborów życiowych. Sytuacja niepewności zawiera w sobie pewną ambiwalencję. Z jednej strony napawa lękiem związanym z nieprzewidywalnością oraz obciąża trudnością podjęcia decyzji związanej z określeniem, która z opcji wyboru będzie najbardziej adekwatna i skuteczna. Z drugiej strony niepewna przyszłość skrywa wiele możliwości i szans, co wzbudza ciekawość i nadzieję oraz pobudza wyobraźnię wizją wprost nieograniczonych perspektyw. Zakres możliwych reakcji na niepewność przyszłości jest szeroki i zależy od zdolności dokonania oceny własnej sytuacji przez człowieka. Warto przy tym zauważyć, że obecnie precyzyjne oszacowanie ryzyka wydaje się świadczyć o skuteczności kontrolowania przyszłości¹². Może się to wiązać z większą presją społeczną poszerzania zakresu swoich możliwości oraz dokonywania wyboru najkorzystniejszych dróg rozwoju. W szczególności sytuacja ta dotyczy ludzi młodych, od których oczekuje się dokonania właściwych wyborów edukacyjnych, zawodowych, życiowych. Jednocześnie sugestie otoczenia nie gwarantują sukcesu, a młodzieży brak doświadczenia życiowego i wiedzy, aby dokonać ich adekwatnej oceny.

Przedsiębiorczość jako umiejętność sprzyjająca radzeniu sobie z wyzwaniami codzienności

Pośród wielu kompetencji, których rozwój akcentuje się w kontekście przygotowania ludzi młodych do podjęcia zadań zawodowych i społecznych u progu dorosłości, na plan pierwszy wysuwa się obecnie innowacyjność i przedsiębiorczość. W wymiarze społecznym sprzyjają one zwiększaniu potencjału rozwojowego i gospodarczego państw oraz społeczeństw¹³. Z tego też powodu wymieniane są pośród kluczowych kompetencji, które sprzyjają procesowi całożyciowego uczenia się i rozwojowi osobistemu człowieka. Innowacyjność i przedsiębiorczość mają sprzyjać radzeniu sobie w życiu prywatnym i zawodowym, obejmują bowiem zdolność realizacji pomysłów, kreatywność, umiejętność podejmowania ryzyka oraz planowania i dążenia do osiągnięcia

---

¹² Por. U. Beck, A. Giddens, S. Lash, *Modernizacja refleksyjna*, dz. cyt., s. 82.

¹³ Por. A. Marszałek, *Rola uczelni w regionie*, Warszawa 2010, s. 51-111.

zamierzonych celów. Są to kompetencje stanowiące podstawę do podejmowania przedsięwzięć o charakterze osobistym, społecznym czy ekonomicznym¹⁴. Innowacyjność i przedsiębiorczość są z sobą powiązane i można je rozpatrywać łącznie.

Przedsiębiorczość można analizować w różnych wymiarach. W literaturze przedmiotu wyróżnia się trzy grupy definicji przedsiębiorczości: 1) odniesione do ekonomicznych funkcji działań przedsiębiorczych w gospodarce; 2) opisujące zespół cech osobowych (właściwych osobom określanym jako przedsiębiorcze); 3) odniesione do specyficznego rodzaju zarządzania¹⁵. W kontekście omawianych zagadnień szczególnie istotne wydaje się spojrzenie na przedsiębiorczość w sensie psychologicznym, czyli jako zespół cech. Pośród cech najważniejszych dla osoby przedsiębiorczej można wskazać: umiejętność dostrzegania potrzeb i doskonalenia pomysłów, gotowość do podejmowania ryzyka, innowacyjność, twórcze myślenie i działanie¹⁶. Ponadto przedsiębiorczość wiąże się z: inicjatywą, energią, pomysłowością, zaradnością¹⁷. Jest to zatem ogólna postawa obejmująca: pragnienie osiągnięcia czegoś, zdolność precyzyjnego określenia tego celu, zdolność znalezienia skutecznych środków do celu oraz energię i wytrwałość w dążeniu do niego. Przeciwnością przedsiębiorczości jest bierność¹⁸. Ponadto byciu przedsiębiorczym sprzyjają także takie cechy, jak: dostrzeganie szans tam, gdzie inni ich nie widzą, umiejętność podejmowania decyzji, konsekwencja w realizacji wytyczonych celów, umiejętność rozwiązywania problemów, gotowość do brania odpowiedzialności za siebie i innych, współpraca w zespole, wiara we własne możliwości i poczucie własnej wartości¹⁹.

---

¹⁴ Por. *Zalecenia Parlamentu Europejskiego i rady w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie*, Bruksela, 18 grudnia 2006, PE-CONS 3650/1/06 REV 1, Załącznik, s. 16.

¹⁵ Por. *Badanie potrzeb dotyczących inicjatyw promujących postawy przedsiębiorcze i wspierających rozwój przedsiębiorczości*, Warszawa, kwiecień 2010, s. 13.

¹⁶ Por. *Nowa encyklopedia powszechna*, t. 5, Warszawa 1998, s. 361.

¹⁷ Por. *Mały słownik języka polskiego*, red. S. Skorupka, H. Auderska, Z. Łempicka, Warszawa 1989, s. 643.

¹⁸ Por. M. Adamiec, B. Kożusznik, *Sztuka zarządzania sobą*, Warszawa 2001, s. 23-24.

¹⁹ Por. A. Marszałek, *Analiza postaw przedsiębiorczych wśród studentów*, <<http://www.e-mentor.edu.pl/artukul/index/numer/45/id/932>> (dostęp: 02.12.2013).

Postawa przedsiębiorcza najczęściej rozpatrywana jest w odniesieniu do osób, które zajmują się działalnością gospodarczą, czyli stają się przedsiębiorcami. Dlatego jako podstawową motywację działania przypisuje się im chęć osiągnięcia zysku. Niemniej warto zauważyć, że w samej definicji przedsiębiorczości podkreśla się, iż osoby posiadające tę właściwość kierują się również motywami związanymi z pragnieniem niezależności, samorealizacji i urzeczywistnienia wizji²⁰. Motywacja działania osób przedsiębiorczych może mieć charakter zewnętrzny i wewnętrzny, związana jest zatem także z osobistym rozwojem.

Z przedstawionej charakterystyki wyłania się obraz osoby przedsiębiorczej jako samodzielnej, pomysłowej, która aktywnie wychodzi naprzeciw życiu i pojawiającym się sytuacjom. Osoba taka musi potrafić przewidywać, a więc wykorzystywać posiadaną wiedzę i wyobraźnię w sytuacji braku pełnych danych, co wymaga również twórczego myślenia. Ma wizję swojego życia lub określonej sytuacji, z której wynikają stawiane sobie cele oraz wytrwałość w ich realizacji. Traktuje ona sytuacje trudne jak wyzwanie i poszukuje ich rozwiązania. Dotyczy to zarówno sytuacji osobistych, jak i społecznych, związanych z podejmowaną działalnością o różnym charakterze.

Radzenie sobie z wyzwaniami, trudnościami czy inaczej zmaganie się z nimi wydaje się podstawową umiejętnością w świecie, który charakteryzuje niepewność i niejednoznaczność. Zmusza to bowiem człowieka do nieustannej oceny własnej sytuacji i poszukiwania rozwiązań. Zmaganie się z trudnościami codziennego życia rozumiane jest jako

złożony i dynamicznie zmieniający się zespół procesów psychicznych i zachowań zmierzających do ukształtowania nowych sposobów spełniania wymagań i realizacji celów w sytuacji, gdy wymagania zewnętrzne i wewnętrzne istotne dla jednostki powodują obciążenie psychiczne i stan naruszenia zasobów adaptacyjnych człowieka²¹.

Proces zmagania się ma charakter twórczy, opiera się bowiem na samodzielnym poszukiwaniu przez jednostkę nowych sposobów

---

²⁰ Por. *Nowa encyklopedia powszechna*, dz. cyt., s. 361.

²¹ H. Sęk, *Proces twórczego zmagania się z krytycznymi wydarzeniami życiowymi a zdrowie psychiczne*, w: *Twórczość i kompetencje życiowe a zdrowie psychiczne*, red. H. Sęk, Poznań 1991, s. 34.

działania. Jest też procesem dynamicznym, gdyż jednostka nie oczekuje biernie zmian, ale sytuacja wyzwała w niej potrzebę poszukiwania rozwiązań. Obszarem owych poszukiwań są dostępne jej zasoby osobiste i/lub społeczne. Do tych zasobów należą także tak zwane umiejętności życiowe. Są one definiowane jako „umiejętności (zdolności) umożliwiające jednostce pozytywne zachowania przystosowawcze, które pozwalają efektywnie radzić sobie z zadaniami i wyzwaniem codziennego życia”²². Według WHO wyróżnia się trzy grupy umiejętności życiowych:

- komunikację i umiejętności interpersonalne (komunikację werbalną i niewerbalną, asertywność, empatię, współpracę w grupie, rzecznictwo *advocacy*);
- podejmowanie decyzji i krytyczne myślenie (gromadzenie informacji, ocenę rozwiązań i ich konsekwencji, analizę wpływu wartości i postaw na motywację i działania);
- kierowanie sobą (budowanie poczucia własnej wartości, samoświadomość, samoocenę, określanie swoich celów; kierowanie emocjami, radzenie sobie ze stresem)²³.

Przedstawione umiejętności pełnią zróżnicowane funkcje: pozwalają osiągnąć satysfakcjonujące życie, umożliwiają poznanie samego siebie, pomagają w rozwiązywaniu problemów, decydują o możliwości świadomego kierowania swoimi decyzjami, wyborami i działaniami, są też warunkiem budowania dobrych i satysfakcjonujących relacji z innymi ludźmi, sprzyjają aktywnemu zaangażowaniu w życie społeczne, radzeniu sobie na rynku pracy, a także ochronie i poprawie zdrowia, w tym zmniejszeniu częstości zachowań ryzykownych²⁴. Zakres umiejętności życiowych może się zmieniać w zależności od kontekstu. Ogólnie powinny one jednak wpływać na rozwój w wymiarze indywidualnym i społecznym. W wymiarze indywidualnym sprzyjają one bowiem procesowi samorealizacji jednostki we wszystkich wymiarach życia i obejmują także uczestnictwo w życiu społecznym różnych grup. Z kolei w wymiarze społecznym umiejętności życiowe wpływają na: spójność, poczucie szczęścia, dobrostan

---

²² M. Sokołowska, *Umiejętności życiowe*, w: B. Woynarowska, *Edukacja zdrowotna*, Warszawa 2008, s. 444.

²³ Por. tamże, s. 445.

²⁴ Por. B. Woynarowska, *Rozwijanie umiejętności życiowych w edukacji szkolnej*, „Wychowanie Fizyczne i Zdrowotne” 2001/1; B. Woynarowska, *Kształtowanie umiejętności*, „Remedium” 2002/5.

oraz właściwe funkcjonowanie grup, rozumiane jako zdolność utrzymywania dobrych relacji z innymi i wspólnego życia²⁵. Umiejętności życiowe stanowią zatem ważne zasoby jednostki, które sprzyjają radzeniu sobie z codziennymi wyzwaniami życiowymi, jednocześnie dzięki temu jednostka może też wpływać na polepszenie sytuacji społeczności, w której funkcjonuje.

Przedstawiona charakterystyka przedsiębiorczości wpisuje się w zakres i opis umiejętności życiowych. W szczególności dostrzec można zbieżność umiejętności w zakresie: podejmowania decyzji i krytycznego myślenia oraz kierowania sobą. Zmaganie się z trudnościami życiowymi jest bowiem procesem aktywnego poszukiwania rozwiązań, procesem samodzielnie zainicjowanym przez jednostkę, która konsekwentnie zmierza do wytyczonego celu, jakim jest rozwiązanie swojej trudnej sytuacji. Sprzyja temu zarówno znajomość siebie i umiejętność kierowania się w działaniu własnym systemem wartości i wyznaczania celów, jak również umiejętność analizy sytuacji oraz podejmowania decyzji. Przedsiębiorczość jako pewna właściwość człowieka może zatem sprzyjać radzeniu sobie z wieloma wyzwaniami w naznaczonych ryzykiem i szybkimi zmianami czasach późnej nowoczesności, w których zdolność szybkiej reakcji i znalezienia rozwiązania dotyczy nie tylko sytuacji zawodowej i podejmowania działalności gospodarczej, ale przede wszystkim kształtowania własnego życia w różnych jego wymiarach.

Możemy zatem rozpatrywać przedsiębiorczość w kontekście umiejętności życiowych posiadanych przez człowieka. W tym ujęciu przedsiębiorczość staje się składnikiem szerszej orientacji życiowej człowieka ukierunkowanej na aktywne działanie i zmianę, czyli tak zwanej orientacji podmiotowej i emancypacyjnej. Wyraża się ona w poczuciu możliwości wywierania wpływu na sytuacje ważne dla człowieka i dążeniu do działania. Charakterystyczna jest dla niej także umiejętność wskazania celu jako wartości, którą chce się osiągnąć, umiejętność argumentowania znaczenia jej posiadania oraz wskazania sposobu jej osiągnięcia, wraz z ewentualnymi utrudnieniami. To warunkuje inicjatywę jednostki i jej innowacyjność ukierunkowaną na osiągnięcie pożądanых wartości. Ponadto orientacja ta wyraża się w artykułowaniu takich stanów, które wykraczają poza dotychczasowe

---

²⁵ Por. M. Singh, *Understanding life skills*, <<http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001469/146963e.pdf>> (dostęp: 20.05.2012).

struktury poznawcze podmiotu, co wymaga kreatywności²⁶. Przyjęcie orientacji podmiotowej wiąże się zatem z aktywnym podejściem do problemów, poszukiwaniem ich rozwiązań i planowaniem działań, które pozwalają osiągnąć zamierzone cele mimo pojawiających się trudności. Właściwości te są ściśle związane z przedsiębiorczością.

Warto także spojrzeć na przedsiębiorczość w perspektywie orientacji temporalnych przyjmowanych przez jednostkę²⁷. Stawianie sobie celów i dążenie do ich realizacji, podejmowanie inicjatywy wskazują na kierowanie się orientacją prezentystyczną lub prospektywną. Cele i dążenia człowieka mogą być bowiem usytuowane w bliższej lub dalszej przyszłości. Perspektywa terażniejsza wyraża się w koncentracji na aktualnej sytuacji i związanych z nią uwarunkowaniach. W tym kontekście przedsiębiorczość może się wiązać z inicjowaniem działań oraz rozwiązywaniem problemów i podejmowaniem decyzji w krótkiej perspektywie czasowej, w której człowiek nie ma potrzeby i/lub nie potrafi planować celów dalekosiężnych. Taka umiejętność jest natomiast związana z przyjęciem orientacji przyszłościowej, zgodnie z którą człowiek podporządkowuje swoje plany życiowe celom odległym w czasie. Niewątpliwie orientacja prospektywna ma charakter bardziej rozwojowy, umożliwia bowiem postrzeganie własnej sytuacji w szerszej i dłuższej perspektywie, wymaga twórczego myślenia i przewidywania różnych okoliczności, a dążenie do odleglejszych celów wymaga ponadto umiejętności odroczenia gratyfikacji, co jest związane z wewnętrzną motywacją działania i wytrwałością oraz radzeniem sobie z niepowodzeniami. Dla pełnego rozwoju człowieka najbardziej korzystna jest jednak umiejętność spójnego łączenia w toku życia wszystkich trzech perspektyw czasowych.

Przedsiębiorczość jako właściwość człowieka wpisana w jego orientację życiową (podmiotową i prospektywną) sprzyja radzeniu sobie przez młodych ludzi z wyzwaniem związanym z kreowaniem własnej biografii, czyli z: kształtowaniem własnej tożsamości, planowaniem własnego życia w sferze relacji z innymi

---

²⁶ Por. M. Mikut, *Orientacja życiowa*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 3, Warszawa 2004, s. 918-919.

²⁷ Por. J. Nowotniak, *Temporalne wzory organizacji życia młodzieży w szkole, czyli o poczuciu niezgodności w czasie*, w: *Młodzież wobec (nie)gościnniej przyszłości*, red. R. Leppert, B. Wojtasik, Wrocław 2005, s. 56.

ludźmi oraz wyborów zawodowych, rozwijaniem zainteresowań, podejmowaniem działań w życiu społecznym. Przydatne mogą się okazać w tych działaniach zwłaszcza: umiejętność stawiania celów w zgodzie z własnym systemem wartości oraz ich planowanie i realizacja, ale też samoświadomość, zdolność refleksji oraz kreatywność i umiejętność podejmowania decyzji. Właściwości te sprzyjają radzeniu sobie z podejmowaniem trudnych wyborów i realizacją własnych inicjatyw życiowych, co dla ludzi młodych u progu dorosłości ma szczególne znaczenie rozwojowe.

Uwzględniając kontekst wartości, którymi kieruje się człowiek przy dokonywaniu wyborów życiowych, warto także rozpatrywać przedsiębiorczość w odniesieniu do przyjmowanych orientacji społecznych. W literaturze przedmiotu pojawia się wiele ich klasyfikacji. Według niektórych ujęć wyróżnia się aż dziesięć typów orientacji społecznych, a pośród nich cztery główne: indywidualistyczną, rywalizacyjną, kooperacyjną i altruistyczną²⁸; według innych – trzy: indywidualistyczną, rywalizacyjną i kooperacyjną²⁹. Warto przy tym zwrócić uwagę, że uwzględnione główne typy można pogrupować ze względu na koncentrację na działaniach dla własnego dobra lub na różnym stopniu działań ukierunkowanych na rzecz innych (indywidualizm, egocentryzm vs. prospołeczność, kolektywizm, altruizm). W niniejszym opracowaniu przyjęto podział na cztery główne orientacje społeczne. Człowiek przedsiębiorczy będzie inaczej rozpatrywał swoje cele w zależności od przyjętej orientacji społecznej. Orientacja indywidualistyczna sprzyja koncentracji na celach własnych i dążeniu do ich realizacji, a niedostrzeganiu celów istotnych społecznie. W sytuacji konfliktu tych wartości człowiek będzie się koncentrował na celach osobistych kosztem społecznych. Przyjęcie orientacji rywalizacyjnej oznacza chęć maksymalizowania własnych korzyści, czyli głównym motywem dokonywanych wyborów jest chęć osiągnięcia mierzona porównaniem się do innych z tendencją do zwiększania różnicy na swoją korzyść. Może się to wiązać z podejmowaniem działań wbrew powszechnie akceptowanym normom i wartościom, co może być postrzegane jako przejaw agresji. Tendencji do rywalizacji sprzyja niski poziom zaufania społecznego, co zwiększa poczucie utraty

---

²⁸ Por. J.Ł. Grzelak, *Współzależność społeczna*, w: *Psychologia. Podręcznik akademicki*, red. J. Strelau, t. 3, Gdańsk 2000, s. 125-126.

²⁹ Por. T. Hejnicka-Bezwińska, *Pedagogika ogólna*, dz. cyt., s. 492.

bezpieczeństwa i postrzegania innych jako zagrożenia. Rywalizacja także wiąże się z dominacją celów indywidualistycznych bądź odniesionych do własnej grupy, jednak z ukierunkowaniem na osiągnięcie przewagi nad innymi. Rywalizacja ma też wymiar pozytywny, sprzyja bowiem mobilizacji wysiłków, dążeniu do osiągnięć, a w wymiarze społecznym do konkurencyjności, które są istotne w perspektywie rozwoju indywidualnego i społecznego, w tym zwłaszcza rozwoju przedsiębiorczości. Tendencja do przekraczania norm i wartości kulturowych w tej orientacji sprzyja jednak alienacji społecznej³⁰. Natomiast orientacja kooperacyjna wiąże się z nastawieniem na współpracę. Cele własne są wówczas postrzegane w perspektywie szerszych interesów społecznych. Istotne staje się jednocześnie osiągnięcie celów własnych i sprzyjanie rozwojowi społeczności, w której się funkcjonuje. Osoba nastawiona na współpracę potrafi podporządkować swoje cele interesom społeczności, dążąc przy tym do ich powiązania. Najmocniej tę cechę widać jednak w działaniach podyktowanych orientacją altruistyczną ukierunkowanych na dobro innych, któremu podporządkowywane jest dobro własne, nawet kosztem realizacji własnych celów³¹. Rozwojowi orientacji kooperacyjnej i altruistycznej sprzyjają warunki społeczeństwa, w którym poziom zaufania społecznego jest wyższy.

Podjęcie inicjatywy i dążenie do realizacji przedsięwzięć w różnych obszarach aktywności życiowej w zależności od przyjętej orientacji społecznych może w różnym stopniu pomagać rozwojowi indywidualnemu i społecznemu. Orientacja indywidualistyczna i rywalizacyjna wiąże się z nastawieniem na cele własne. Rywalizacja sprzyja rozwijaniu postawy przedsiębiorczej, jednak jest ona ukierunkowana na zaspokajanie potrzeby osiągnięć własnych, a zatem cele istotne społecznie mogą być dostrzegane tylko wówczas, jeśli ułatwiają osiągnięcie własnych potrzeb. Natomiast orientacje kooperacyjna i altruistyczna (prospołeczne) sprzyjają wykorzystaniu postawy przedsiębiorczej w zgodzie z celami społecznymi. Ten wymiar działalności sprzyja zarówno budowaniu zaufania społecznego, jak i rozwojowi osobistemu. Przy czym orientacja altruistyczna może powodować

---

³⁰ Por. K. Skarżyńska, *Czy jesteśmy prorozwojowi? Wartości i przekonania ludzi a dobrobyt i demokratyzacja kraju*, w: *Jak Polacy przegrywają, jak Polacy wygrywają*, red. M. Drogosz, Gdańsk 2005, s. 80-87.

³¹ Por. J.Ł. Grzelak, *Współzależność społeczna*, art. cyt.

wycofanie się z działań postrzeganych jako niezgodne z celami istotnymi społecznie. Orientacja kooperacyjna natomiast w sytuacji konfliktu wartości może raczej powodować poszukiwanie rozwiązań korzystnych dla jednostki i społeczności. Postawa przedsiębiorcza może być w tym przypadku rozwijana częściej. Wydaje się zatem, że wpisanie przedsiębiorczości w szeroko rozumianą orientację życiową człowieka jest najbardziej korzystne w perspektywie łączenia orientacji emancypacyjnej i podmiotowej, prospektywnej oraz kooperacyjnej.

Przedsiębiorczość studentów w kontekście planowania własnej przyszłości w niepewnej rzeczywistości

W świetle analizy literatury przedsiębiorczość rozpatrywana jest najczęściej w kontekście przygotowania do potrzeb rynku pracy i podejmowania działalności gospodarczej³². Szczególną grupą, na którą zwraca się przy tym uwagę, są ludzie młodzi. W tym kontekście warto przyjrzeć się, jak pewne cechy związane z przedsiębiorczością są dostrzegane w procesie kształtowania własnej biografii przez studentów, jakie obszary własnej przyszłości postrzegają oni jako ważne dla dalszego rozwoju oraz jakie cele i działania w tym obszarze planują. Zagadnienia te zostały opracowane na podstawie analizy bilansu rozwojowego i planowania rozwoju dokonanej przez studentów Uniwersytetu Medycznego we Wrocławiu w ramach zajęć fakultatywnych „Warsztaty rozwoju zawodowego”, realizowanych na kierunku lekarskim, farmacji i zdrowia publicznego w latach 2008-2010 wśród studentów drugiego i trzeciego roku studiów³³. Celem przedstawionej analizy było zwrócenie uwagi na: dominującą perspektywę temporalną,

---

³² Por. A. Marszałek, *Analiza postaw przedsiębiorczych wśród studentów*, art. cyt.; *Badanie potrzeb dotyczących inicjatyw promujących postawy przedsiębiorcze i wspierających rozwój przedsiębiorczości*, dz. cyt.; *Kształtowanie postaw przedsiębiorczych a edukacja ekonomiczna*, red. P. Wachowiak, M. Dąbrowski, P. Majewski, Warszawa 2007.

³³ Szersza analiza została przedstawiona w opracowaniu: A. Sladek, *Kształtowanie kompetencji osobistych i społecznych w procesie kształcenia akademickiego w kontekście projektu Krajowych Ram Kwalifikacji*, w: *Jakość kształcenia w szkole wyższej wobec wyzwań współczesności*, red. B. Sitarska, K. Jankowski, R. Droba, Siedlce 2011.

zakres podmiotowych działań w różnych sferach własnego rozwoju oraz orientację na cele społeczne.

Analiza prac obejmowała: bilans rozwojowy połączony z oceną etapów własnego rozwoju pod kątem zdobytych doświadczeń oraz planowanie celów własnego rozwoju. W sumie poddałam analizie treści 51 prac, z czego 22 z kierunku farmacji, 18 – zdrowia publicznego, 11 – kierunku lekarskiego. W bilansie rozwojowym dokonanym przez studentów kierunków medycznych dominuje dostrzeganie znaczenia doświadczeń edukacyjnych z najbliższej przeszłości (głównie edukacji akademickiej, ewentualnie szkoły średniej), a także pierwszych doświadczeń zawodowych w ramach praktyk bądź pracy dorywczej. Dostrzeganie znaczenia rozwojowego najbliższej przeszłości w kontekście kształtowania swojego życia wydaje się mieć związek z etapem rozwoju. Ludzie młodzi zaczynają bowiem świadomie postrzegać swój rozwój dopiero w okresie adolescencji, zwracając uwagę na możliwość samodzielnego wpływu na własne życie³⁴. W ramach prac studenci przedstawiali także cele swojego rozwoju. Ich analiza wskazuje przede wszystkim, że studenci mają problem z określeniem perspektywy temporalnej stawianych celów. Natomiast treść celów dotyczy najczęściej zadań rozwojowych typowych dla okresu studiów, czyli związanych z założeniem rodziny oraz podjęciem pracy zawodowej. Plany dotyczące założenia rodziny bywają przez studentów mniej lub bardziej skonkretyzowane, przebija w nich jednak wartość założenia rodziny w kontekście postrzegania własnej przyszłości (ponad połowa celów rozwoju osobistego dotyczyła założenia rodziny). W zakresie celów dotyczących rozwoju zawodowego studenci akcentowali w mniejszym lub większym stopniu potrzebę ukończenia studiów i podjęcia pracy w wyuczonym zawodzie (blisko jedna trzecia celów dotyczących rozwoju zawodowego). Kierunek studiów i związane z nim perspektywy zawodowe zdają się mieć niebagatelny wpływ na postrzeganie własnych szans na rynku pracy i podejmowane w związku z tym inicjatywy edukacyjne i stawiane cele. Dla studentów kierunku lekarskiego i farmacji szansę zatrudnienia wydają się duże, w związku z czym najważniejszym celem jest dla nich stałe dokończenie się w ramach zawodu, a dla lekarzy – staż, a następnie zdobycie specjalizacji.

---

³⁴ Por. J. Pawlak, *Autokreacja. Psychologiczna analiza zjawiska*, dz. cyt., s. 14-15.

Dla obu grup istotna jest także możliwość awansu zawodowego, na przykład poprzez zdobytą specjalizację, oraz potrzeba uzyskania odpowiedniej pozycji społecznej wyrażona uzyskaniem odpowiedniego statusu materialnego. Brak pewności zatrudnienia wśród studentów zdrowia publicznego mógł natomiast powodować, że pośród celów związanych z rozwojem zawodowym akcentowali dalsze dokończenie się, ale także podjęcie studiów na innym kierunku i rozwijanie zdolności językowych w celu uzyskania alternatywy zawodowej. W tej grupie studentów nie dominuje raczej potrzeba uzyskania odpowiedniej pozycji społecznej. W omawianym tu kontekście postawy przedsiębiorczej znamienne wydaje się także wskazywanie przez studentów celów związanych z tworzeniem szans zawodowych poprzez podjęcie własnej działalności. Tego celu prawie nie wykazywali studenci kierunku lekarskiego. Być może własna praktyka lekarska nie jest przez nich postrzegana jako cel istotny na tym etapie rozwoju lub zbyt odległy. Cele związane z prowadzeniem własnej działalności pojawiały się najczęściej wśród studentów kierunku farmacji (blisko 20% celów), a kilka wśród studentów zdrowia publicznego (ok. 6%). Przyszli farmaceuci najczęściej planowali otwarcie własnej apteki lub sieci aptek. Ich plany były jednak najczęściej nieskonkretyzowane i bardzo ogólne, często związane z oczekiwaniem pomocy najbliższych. Studenci zdrowia publicznego przedstawili natomiast kilka pomysłów na własną działalność, jednak tylko dwie osoby potrafiły te pomysły skonkretyzować i przedstawić plan ich osiągnięcia. W ramach celów własnego rozwoju prezentowanych przez studentów kierunków medycznych warto też zwrócić uwagę na zakres celów o charakterze społecznym. W zawodach medycznych praca z ludźmi i udzielanie im pomocy stanowią nieodłączny składnik rozwoju, który może się wyrażać w postaci potrzeby pomagania innym lub poczucia powołania czy służby oraz działaniach ukierunkowanych na te wartości. Studenci kierunków medycznych deklarują wartość powołania i służby innym w około jedna trzecia wskazań, natomiast już w opisywanych celach – tylko w pojedynczych przypadkach. Deklarują tę wartość w kontekście własnego rozwoju, natomiast nie planują jej realizacji.

Przedstawiona analiza prac studentów nie pozwala na wysuwanie wniosków poza badaną grupę, może jednak wskazać, że ważnym wyznacznikiem oceny przeszłości oraz planowania przyszłości są dla studentów dominujące na tym etapie zadania

rozwojowe, czyli założenie rodziny oraz ukończenie studiów i zdobycie pracy. Cechy związane z postawą przedsiębiorczą ujawniane są w tych planach dość słabo. W planowanych celach pojawiają się wskazania sugerujące przejawianie inicjatywy i przedsiębiorczości w planowaniu alternatywy zawodowej lub awansu zawodowego oraz rozwijaniu własnej działalności. Plany te nie są jednak konkretyzowane przez studentów i mają charakter deklaracyjny. Podobnie z odniesieniem do orientacji społecznych.

Proces planowania autokreacji ze swej istoty ma charakter deklaracyjny, wskazuje bowiem pewien zakres wartości, wokół których badani koncentrują swoje cele i plany. Na szersze spojrzenie na proces autokreacji pozwala dopiero analiza samych działań autokreacyjnych. Z tego względu drugim obszarem przedstawionej analizy jest fragment badań, dotyczących opisu procesu autokreacji z perspektywy samych studentów, przeprowadzonych w trzech wrocławskich uczelniach wyższych w latach 2012-2013, dotyczący obszaru ich działań w zakresie kształtowania własnej przyszłości³⁵. W badaniach tych wzięło udział 195 studentów trzech różnych uczelni wrocławskich: Uniwersytet Wrocławski – pedagogika (67 osób), Uniwersytet Medyczny – pielęgniarstwo i fizjoterapia (64 osoby), Politechnika Wrocławska – telekomunikacja i biotechnologia (64 osoby). Byli to studenci pierwszego roku drugiego stopnia przedstawionych kierunków, czyli znajdujący się w przedziale wieku od 21 do 26 lat, z dominacją między 22. a 24. rokiem życia. Ponieważ przeważały kobiety (168 na 195 badanych), nie dokonano analizy ze względu na płeć. Studenci zostali poproszeni o opisanie do pięciu działań, podejmowanych na rzecz własnego rozwoju, które następnie podlegały analizie jakościowej i w jej ramach kategoryzacji. Celem przedstawionej analizy jest zwrócenie uwagi na obecność działań wskazujących na cechy związane z przedsiębiorczością w kontekście orientacji podmiotowej, prospektywnej oraz prospołecznej.

Pośród działań sprzyjających kształtowaniu własnej przyszłości (por. tab. 1) studenci wszystkich trzech uczelni najczęściej wskazywali działania dotyczące edukacji formalnej (151),

---

³⁵ Szersza analiza została przedstawiona w opracowaniu: A. Sładek, *Wkraczanie w dorosłość. Działania autokreacyjne studentów na rzecz kształtowania własnej przyszłości* – opracowanie w druku.

nieformalnej (211) oraz przygotowania i rozwoju zawodowego (142). Pozostałe kategorie działań autokreacyjnych wyróżnione przez studentów dotyczyły: budowania relacji interpersonalnych (52), planowania (35), podejmowania aktywności społecznej (34) oraz rozwoju zainteresowań (25).

Tabela 1. Ogólne kategorie działań studentów trzech uczelni wrocławskich w zakresie kształtowania własnej przyszłości³⁶

Ogólne kategorie działań	Rodzaj uczelni			Suma wyborów
	Politechnika Wrocławska	Uniwersytet Wrocławski	Uniwersytet Medyczny	
Edukacja formalna	49	57	45	151
Edukacja nieformalna	57	73	82	211
Przygotowanie i rozwój zawodowy	55	52	35	142
Planowanie	8	16	10	35
Aktywność społeczna	7	21	6	34
Relacje interpersonalne	6	27	19	52
Rozwój zainteresowań	5	8	12	25

Źródło: opracowanie własne.

W zakresie edukacji formalnej (151 wskazań) studenci wszystkich uczelni wskazywali na działania związane ze studium i zdobyciem wykształcenia. Z tego zaledwie 14 wskazań dotyczyło studiów na drugim kierunku lub kontynuacji studiów na poziomie podyplomowym czy doktorskim. W zakresie edukacji nieformalnej (211) studenci najczęściej wskazywali na uczestnictwo w kursach, szkoleniach oraz naukę języków obcych, a w mniejszym stopniu: czytanie literatury, dokształcanie się oraz pracę badawczą. W zakresie edukacji formalnej i nieformalnej działania studentów koncentrowały się zatem na zdobyciu kwalifikacji oraz rozwijaniu kompetencji w celu zwiększenia swoich szans na rynku pracy.

Trzecią wskazywaną przez studentów kategorię stanowiły działania dotyczące przygotowania i rozwoju

³⁶ Dane liczbowe oznaczają ilość wskazań danej kategorii dokonanych przez studentów.

zawodowego (142)³⁷. Pośród działań związanych z przygotowaniem zawodowym studenci wskazywali: praktyki (34) i staże (11), poszukiwanie pracy (21), kontakty z pracodawcami (9). Do działań związanych ze zdobywaniem doświadczenia należały natomiast wszelkie formy podjęcia pracy, w tym: praca ogólnie (22), praca w zawodzie (20) oraz praca dorywcza (16). Marginalne znaczenie miały działania i plany dotyczące podjęcia własnej działalności gospodarczej (3). W kategorii dotyczącej rozwoju zawodowego zaznaczyły się pewne różnice między studentami poszczególnych uczelni. Studenci kierunków technicznych koncentrowali się na przygotowaniu zawodowym (42), natomiast w małym stopniu na zdobywaniu doświadczenia w ramach pracy podejmowanej w trakcie studiów (7). Wśród studentów pedagogiki UWr dominowały działania związane ze zdobywaniem doświadczenia zawodowego (30), a mniej przygotowania do zawodu (10). Podobnie wyglądał zakres działań wskazanych przez studentów kierunków medycznych (UM), choć liczba wskazań była mniejsza: zdobywanie doświadczenia zawodowego (20), a przygotowania zawodowego (8). Zatem w rozwoju zawodowym studenci kierunków technicznych koncentrują się raczej na zdobywaniu kwalifikacji i poszukiwaniu pracy związanej z kierunkiem studiów. Studenci pedagogiki i kierunków medycznych bardziej koncentrują się natomiast na zdobywaniu doświadczenia praktycznego w ramach pracy dorywczej, a doświadczenie *stricto* zawodowe zdobywają dzięki podejmowaniu pracy związanej z kierunkiem studiów oraz potem praktyk i staży.

Przedstawione kategorie działań autokreacyjnych badanych studentów trzech wrocławskich uczelni wskazują, że w planowaniu swej przyszłości koncentrują się na przygotowaniu do podjęcia pracy oraz podnoszeniu swoich kwalifikacji i kompetencji zawodowych. Można domniemywać, że są to działania skoncentrowane na dość bliskiej przyszłości związanej z przygotowaniem i wchodzeniem w wybrane role zawodowe (wszak to pierwszy rok drugiego stopnia), podobnie jak w analizie celów rozwojowych studentów kierunków medycznych przedstawionych wcześniej. W kontekście konstruowania własnej biografii

---

³⁷ W ramach tej ogólnej kategorii pojawiły się szczegółowe kategorie działań, które pozwalają dostrzec pewne odniesienia do cech związanych z przedsiębiorczością, stąd przedstawiono bardziej szczegółowe dane liczbowe, także z podziałem na uczelnie, w celu ilustracji pewnych tendencji.

w dłuższej perspektywie oraz w odniesieniu do budowania kapitału społecznego istotne jest także uwzględnienie orientacji społecznej w działaniach autokreacyjnych. W zakresie budowania relacji interpersonalnych (52) można dostrzec różnice między studentami poszczególnych uczelni. Najczęściej działania w tym zakresie wskazywali studenci kierunków technicznych (6), a najczęściej – studenci pedagogiki (27). Ci ostatni koncentrowali się przy tym na budowaniu związku i przygotowaniu do założenia rodziny, a w drugiej kolejności na ogólnym budowaniu relacji z ludźmi. W kontekście kształtowania własnej przyszłości szczególnie istotną kwestią wydaje się zdolność dostrzegania zadań społecznych i uwzględniania ich w swoich działaniach. Zakres podejmowanej aktywności społecznej wydaje się dość niepokojący, o czym świadczy zaledwie 35 wyborów w tej kategorii wśród wszystkich studentów. Działania te są najczęściej podejmowane przez studentów pedagogiki i dotyczą wolontariatu i pomocy innym (20), gdy wśród pozostałych kierunków podejmowane są raczej sporadycznie UM – 5, PWr – 2. Studenci kierunków technicznych raczej angażują się w działania organizacyjne na rzecz społeczności, na przykład w organizacjach studenckich czy samorządzie (4), a kierunków medycznych – harcerstwie (1). Niskie zaangażowanie w działalność społeczną może sugerować, że badani studenci w małym stopniu dostrzegają perspektywę społeczną w procesie kształtowania własnej biografii.

Wnioski

Przedstawiona analiza celów i planów rozwojowych oraz działań autokreacyjnych w zakresie kształtowania własnej przyszłości ukazuje, że dla badanych studentów świadome inicjowanie działań, które mają kształtować ich przyszłość, wiąże się głównie z obszarem edukacji i przygotowania zawodowego. Studenci koncentrują się na zdobyciu wykształcenia i kwalifikacji oraz doskonaleniu własnych kompetencji, a także zdobywaniu doświadczenia zawodowego. Koncentracja na tym aspekcie rozwoju jest związana z dominacją jednego z zadań rozwojowych tego okresu – przygotowania do odgrywania ról zawodowych. Zastanowienie budzi także niskie uwzględnianie w myśleniu o własnej przyszłości (w działaniach autokreacyjnych) rozwoju własnych

zainteresowań (25). Słabe zaangażowanie w pielęgnowanie i rozwijanie swoich pasji może skutkować w przyszłości brakiem alternatyw rozwojowych, sprzyja zatem myśleniu o własnej przyszłości w krótkiej perspektywie. Podobne skutki może powodować mniejsze uwzględnienie w myśleniu o swojej przyszłości działań skoncentrowanych na budowaniu relacji interpersonalnych, zwłaszcza relacji partnerskich i rodzinnych, które w planowanych celach autokreacji (przedstawionych wcześniej) były mocniej eksponowane. Niepokój budzi też słaby nacisk na podejmowanie działań na rzecz własnego środowiska. Sugeruje to niski poziom kształtowania umiejętności społecznych, co będzie przekładać się na poziom kapitału społecznego w najbliższym środowisku.

Te dysproporcje w planowaniu i realizacji działań autokreacyjnych studentów wydają się mieć związek z akcentowaniem w edukacji akademickiej przygotowania zawodowego i konieczności jego dostosowania do potrzeb rynku pracy. Studenci bardzo wyraźnie dostrzegają tę potrzebę i starają się do tych oczekiwań przygotować. Przedsiębiorczość studentów przejawia się przede wszystkim w sferze przygotowania zawodowego, wyrażając się głównie w postaci podejmowania inicjatyw związanych z poszerzeniem swoich kompetencji w ramach uczelni i poza nią, a także zdobywania doświadczenia zawodowego oraz ewentualnych kontaktów z pracodawcami, co zwiększa ich szanse na rynku pracy. Nieliczne działania dotyczą prób podjęcia własnej działalności gospodarczej (3 wybory wśród wszystkich studentów) jako sposobu kształtowania swojej przyszłości. Jednocześnie studenci wykazują słabą inicjatywę w działaniach na rzecz swoich społeczności (w uczelni i poza nią), a także na poziomie relacji interpersonalnych, i zdają się nie dostrzegać znaczenia wymiaru społecznego w kształtowaniu własnej biografii.

Wydaje się ponadto, że edukacja akademicka nie sprzyja rozwijaniu przez studentów cech związanych z przedsiębiorczością w kontekście kształtowania orientacji podmiotowych, prospektywnych oraz prospołecznych. Nadmierna koncentracja na podporządkowaniu edukacji akademickiej potrzebom i oczekiwaniom rynku pracy ogranicza perspektywy rozwoju samych studentów poprzez zjawisko tak zwanej pragmatyzacji świadomości. Według Marka Ziółkowskiego oznacza ona tendencję do orientacji na cele i wartości pragmatyczne oraz postrzegania

świata w kategoriach gry rynkowej³⁸, co sprzyja koncentracji na wartościach materialnych i związanych ze statusem społecznym na podstawie pozycji zawodowej. Może to jednak powodować u młodych ludzi zaburzenie równowagi między rozwojem zawodowym a rozwojem osobowym i społecznym. Sprzyja to budowaniu tożsamości skoncentrowanej na samym sobie i własnej zdolności działania oraz najbliższej przyszłości. Przy tym traceniu ulega umiejętność dostrzegania potrzeb innych ludzi, a w efekcie pojawia się nieumiejętność budowania dojrzałych relacji w obszarze życia rodzinnego i różnych kręgach społecznych, co może znaleźć przełożenie na przyszłe funkcjonowanie w społeczeństwie. Warto też zauważyć, że w świetle badań nad orientacjami prospołecznymi ludzie kooperatywni przejawiają więcej inicjatywy w różnych obszarach aktywności życiowej, w tym również społecznej i ekonomicznej. Z zakresu aktywności ekonomicznej trudno natomiast wnioskować o kierunku i poziomie orientacji społecznej. Ponadto postawa aktywna (czyli orientacja podmiotowa) sprzyja ogólnie wzrostowi zaangażowania człowieka w różnych obszarach, natomiast bierność – sprzyja obojętności³⁹. Można stąd wnosić, że dla kształtowania przedsiębiorczych postaw wśród studentów bardziej sprzyjające będzie tworzenie warunków do rozwijania ich podmiotowej aktywności, zaangażowania w różne obszary życia uczelni i poza nią, rozwijanie ich odpowiedzialności społecznej, możliwości współpracy w grupie, a także szerszego myślenia o swojej przyszłości nie tylko w kategoriach przygotowania zawodowego. To ostatnie w warunkach niepewności i nieustannej zmienności wydaje się bowiem najmniej korzystne, biorąc pod uwagę perspektywę kilkukrotnej zmiany zawodu i miejsca pracy w ciągu życia. Wydaje się, że szersze spojrzenie w edukacji na przedsiębiorczość jako właściwość sprzyjającą podmiotowemu i twórczemu działaniu na rzecz rozwoju własnego i społecznego może być jednym ze sposobów na zmniejszenie tych dysproporcji.

---

³⁸ Por. Sz. Hejmanowski: *Okres dorastania – zagrożenia rozwoju*, „Remedium” 2004/1 (131), s. 4-5.

³⁹ Por. J. Grzelak, *Czy stajemy się lepsi? O nieoczekiwanym uspołecznieniu Polaków*, w: *Jak Polacy przegrywają, jak Polacy wygrywają*, red. M. Drogosz, Gdańsk 2005, s. 123.

BIBLIOGRAFIA

- Adamiec M., Kożusznik B., *Sztuka zarządzania sobą*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2001.
- Badanie potrzeb dotyczących inicjatyw promujących postawy przedsiębiorcze i wspierających rozwój przedsiębiorczości*, CASE-Doradcy Sp z o.o, Warszawa, kwiecień 2010.
- Bauman Z., *Płynna nowoczesność*, przekł. T. Kunz, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2006.
- Beck U., Giddens A., Lash S., *Modernizacja refleksyjna*, przekł. J. Konieczny, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009.
- Giddens A., *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*, przekł. A. Szulżycka, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001.
- Grzelak J., *Czy stajemy się lepsi? O nieoczekiwanym uspołecznieniu Polaków*, w: *Jak Polacy przegrywają, jak Polacy wygrywają*, red. M. Drogosz, GWP, Gdańsk 2005.
- Grzelak J., *Współzależność społeczna w: Psychologia. Podręcznik akademicki*, red. J. Strelau, t. 3, GWP, Gdańsk 2000.
- Hejmanowski Sz., *Okres dorastania – zagrożenia rozwoju*, „Remedium” 2004/1 (131).
- Hejnicka-Bezwińska T., *Pedagogika ogólna*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008.
- Kształtowanie postaw przedsiębiorczych a edukacja ekonomiczna*, red. P. Wachowiak, M. Dąbrowski, P. Majewski, FPAKE, Warszawa 2007.
- Mały słownik języka polskiego*, red. S. Skorupka, H. Auderska, Z. Łempicka, PWN, Warszawa 1989.
- Marszałek A., *Analiza postaw przedsiębiorczych wśród studentów*, <<http://www.e-mentor.edu.pl/artukul/index/numer/45/id/932>> (dostęp: 02.12.2013).
- Marszałek A., *Rola uczelni w regionie*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2010.
- Mikut M., *Orientacja życiowa*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 3, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2004.
- Nowa encyklopedia powszechna*, t. 5, PWN, Warszawa 1998.
- Nowotniak J., *Temporalne wzory organizacji życia młodzieży w szkole, czyli o poczuciu niezgodności w czasie*, w: *Młodzież wobec (nie) gościnniej przyszłości*, red. R. Leppert, B. Wojtasik, Wydawnictwo Naukowe DSWE TWP, Wrocław 2005.
- Pawlak J., *Autokreacja. Psychologiczna analiza zjawiska i jego znaczenie dla rozwoju człowieka*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2009.
- Pietrasiński Z., *Wiedza i „rola” autokreacyjna jednostki jako przedmiot rozwoju*, „Przegląd Psychologiczny” 1992/1.
- Sęk H., *Proces twórczego zmagania się z krytycznymi wydarzeniami życiowymi a zdrowie psychiczne*, w: *Twórczość i kompetencje życiowe a zdrowie psychiczne*, red. H. Sęk, Poznań 1991.
- Singh M., *Understanding life skills*, <<http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001469/146963e.pdf>> (dostęp: 20.05.2012).

- Skarżyńska K., *Czy jesteśmy prorozwojowi? Wartości i przekonania ludzi a dobrobyt i demokratyzacja kraju*, w: *Jak Polacy przegrywają, jak Polacy wygrywają*, red. M. Drogosz, GWP, Gdańsk 2005.
- Sladek A., *Kształtowanie kompetencji osobistych i społecznych w procesie kształcenia akademickiego w kontekście projektu Krajowych Ram Kwalifikacji*, w: *Jakość kształcenia w szkole wyższej wobec wyzwań współczesności*, red. B. Sitarska, K. Jankowski, R. Droba, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego, Siedlce 2011.
- Sladek A., *Wkraczanie w dorosłość. Działania autokreacyjne studentów na rzecz kształtowania własnej przyszłości* – opracowanie w druku.
- Sladek A., *Znaczenie kompetencji autokreacyjnych w procesie kształcenia akademickiego*, w: *Kompetencje absolwentów szkół wyższych na miarę czasów. Wybrane ujęcia*, red. A. Szerląg, Oficyna Wydawnicza Atut, Wrocław 2009.
- Sokołowska M., *Umiejętności życiowe* w: B. Woynarowska, *Edukacja zdrowotna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.
- Timoszczyk-Tomczak C., *Strategie konstruowania własnej przyszłości*, Uniwersytet Szczeciński, Szczecin 2003.
- Wojtasik B., *Edukacyjno-zawodowe wybory nastolatków w „społeczeństwie ryzyka”*, w: *Młodzież wobec (nie)gościnniej przyszłości*, red. R. Leppert, B. Wojtasik, Wydawnictwo Naukowe DSWE TWP, Wrocław 2005.
- Wojtasik B., *Refleksyjne konstruowanie kariery życiowej w ponowoczesnej codzienności*, „Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja” 2003, nr specjalny: „Codzienność jako miejsce i źródło uczenia się”.
- Woynarowska B., *Rozwijanie umiejętności życiowych w edukacji szkolnej*, „Wychowanie Fizyczne i Zdrowotne” 2001/1.
- Woynarowska B., *Kształtowanie umiejętności*, „Remedium” 2002/5.
- Zalecenia Parlamentu Europejskiego i rady w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie*, Bruksela, 18 grudnia 2006, PE-CONS 3650/1/06 REV 1, Załącznik.